

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСНИХ МЕХАНІЗМІВ ОСОБИСТОСТІ

Становлення і розвиток в сучасній психології традицій гуманістичного, особистісно-орієнтованого підходу ставлять в ряд актуальних науково-практичних завдань вивчення проблеми реалізації потенціалу особистості, яка є різностороннім та багаторівневим психологічним поняттям. Серед феноменів, що певним чином охарактеризовують цю різносторонність, чільне місце займають особистісна самоактуалізація та захисні механізми психіки людини. Так, вивчення взаємозв'язків та взаємовпливів між цими психологічними феноменами є актуальною проблемою для сучасної науки, що об'єднує традиції психоаналітичного та гуманістичного підходу у психології та сприяє віднайденню і виокремленню особливих людських ресурсів, що впливають на розвиток особистості в цілому.

У науковій літературі дослідженню проблеми самоактуалізації особистості присвячено роботи іменитих зарубіжних (К. Гольдштейн, А. Маслоу, Р. Мей, Г. Олпорт, К. Роджерс, В. Франкл) та вітчизняних (Б. Ананьєв, К. Абульханова-Славська, Л. Анциферова, І. Бех, Л. Божович, М. Боришевський, Б. Братусь, І. Булах, Г. Костюк, О. Леонтєв, С. Максименко, В. Роменць, С. Рубінштейн, Т. Титаренко та ін.) вчених. У центрі наукових доробків вказаних науковців знаходиться здорова творча особистість, метою якої є самоактуалізація (самореалізація). У свою чергу, висвітлення питання захисних механізмів людської психіки знайшло своє відображення у працях таких зарубіжних та вітчизняних вчених як: К. Абрахам, М. Балінт, В. Баншіков, В. Бассін, В. Від, В. Воловик, Е. Джонс, Р. Зачепицький, М. Кляйн, Г. Нунберг, В. Рожнов, В. Ротенберг, В. Ташликов, І. Тонконогий, О. Феніхель, Ш. Ференці, В. Франкл, А. Фройд, З. Фройд, К. Хорні, В. Цапкін, Р. Шпіц, та ін. Позиція вказаних науковців детермінує психологічний захист особистості як відповідну форму поведінки, реакцію або дію людини на впливи зовнішнього та внутрішнього середовища.

Власне поняття самоактуалізації вперше ввів в психологію К. Гольдштейн. Він вважав самоактуалізацію найсильнішою потребою організму, яка на певний час може відвести на другий план голод, спрагу та інші потреби організму. А. Маслоу розвинув поняття самоактуалізації особистості, де вона виступає людською потребою найвищого рівня. В свою чергу, поняття захисних механізмів були введені в психологічний тезаурус З. Фройдом та пояснювалися як несвідомий психологічний механізм, що зменшує занепокоєння, яке виникає внаслідок дії неприйнятних або потенційно шкідливих подразників.

Незважаючи на велику кількість окремих досліджень феноменів самоактуалізації та захисних механізмів особистості, вивченню їх взаємовпливів присвячено недостатньо уваги. Саме тому метою нашої статті є теоретичний аналіз особливостей взаємозв'язку між самоактуалізацією та захисними психологічними механізмами особистості у психологічній літературі.

Сьогодні більшістю дослідників психологічного захисту враховуються як негативні, так і позитивні аспекти їх функціонування у взаємозв'язку з самоактуалізацією. Так, К. Гольдштейн вважає, що здоровим є лише той організм, у якому тенденція до самоактуалізації діє зсередини і який долає труднощі, що виникають при взаємодії з зовнішнім світом не на основі тривоги, а заради радості перемоги. Рушійною силою організму є прагнення повністю реалізувати закладені в ньому здібності та можливості. Головна причина душевної хвороби, на його думку, полягає в тому, що людина не може самоактуалізуватися. Для хворого організму мета звільнення від напруги є провідною. А для здорового, навпаки, полягає у створенні певного рівня напруги для забезпечення подальшої активності організму [7]. Саме тому, теза про те, що захисні механізми психіки здатні впливати на розвиток самоактуалізації, чи навпаки, має право на існування. Наприклад, С. Нартова-Бочавер підкреслює, що в зарубіжних і вітчизняних роботах останніх років поняття розвитку особистості вже не протиставляється адаптації, і це є історичним визнанням цілісності особистості і нерозривності різних вимірів її самоактуалізації [4]. Тобто, немає протиріч у тому, що психологічний захист уможливорює успішну самоактуалізацію.

Один із найвідоміших представників гуманістичної психології А. Маслоу, навпаки, вважав, що одним із чинників, який перешкоджає розвитку особистості, є саме внутрішні механізми захисту. Окрім класичних механізмів захисту, описаних в психоаналітичній парадигмі, він розглядає ще два типи захисту – комплекс Іони та десакралізацію:

– «Комплекс Іони» – це відмова від спроб реалізації повноти власних здібностей. Такі люди надають перевагу безпеці, задовольняються середнім рівнем розвитку власних здібностей. Такі люди бояться використовувати власні здібності у повній мірі, тому задовольняються цілями, які не вимагають багато досягнень. Цілі, які вимагають повноти власного розвитку, залучення усіх своїх можливостей, вони вважають небезпечними і відмовляються від них.

– Десакралізація – це відмова ставитися до чогось з високим рівнем залученості та глибини. Від цього відбувається збіднення життя індивіда. Зокрема, певні символи (культурні, релігійні і т.п.) перестали мати для людей значущість, оскільки втратили надихаючу, мотивуючу силу, яку надавали попереднім поколінням [2].

Одним з положень теорії Р. Плутчика є теза про те, що формування механізмів психологічного захисту відбувається поступово і на різних етапах онтогенезу з'являються різні захисти. Звідси виводиться відмінність між так званими «примітивними» захистами, які формуються на більш ранніх етапах розвитку, і більш «зрілими», що стосуються більш пізніх етапів. До найбільш примітивних захисних механізмів в теорії Р. Плутчика належать регресія, проекція та заперечення. Такі ж механізми, як інтелектуалізація, компенсація, реактивне утворення з'являються на більш пізніх етапах розвитку, відповідають більш високим рівням розвитку особистості і сприяють вдалій самоактуалізації особистості [5].

У свою чергу В. Ротенберг, розглядаючи захисні механізми як необхідну «глибинну систему оборони» особистості, відзначав, що кінцевим результатом мотиваційного конфлікту за участю захистів може бути і творчий акт, а творчість є необхідним елементом пошукової активності, властивій особистості, яка самоактуалізується [6].

Наукові доробки В. Моросанової свідчать про те, що на шляху до самореалізації у самостійного суб'єкта переважають захисти, що дозволяють більш ефективно «гасити» внутрішньоособистісні конфлікти, в той час як жорсткість програм, таких як надлишкова усвідомленість, наприклад, може перешкоджати зняттю напруги. При цьому автор також підкреслює конструктивну роль сублімації, яка при розвиненості планування дозволяє детальніше сприймати реальність і взаємодіяти з нею усвідомлено [3].

На думку А. Налчаджан, видатні творчі результати таких людей як Леонардо да Вінчі, І. Ньютона, А. Ейнштейна та ін. були обумовлені об'єднанням природної обдарованості та сублімації. При відсутності творчої обдарованості соціально-ціннісний рівень активності особистості знижується. В свою чергу Л. Анциферова, посилаючись на роботи зарубіжних психологів, розглядає в позитивному контексті захист заперечення, як психологічний бар'єр на шляху руйнівного проникнення трагедії у внутрішній світ людини, в її ціннісно-смыслову концептуальну систему. Заперечення дозволяє переробляти травмуючі ситуації малими дозами, поступово асимілюючи смыслову сферу особистості. Після асиміляції травмуючої події з'являється нова оцінка схожих подій і власних можливостей, збільшується простір особистого майбутнього в свідомості [1].

Аналіз літератури із проблеми, що висвітлюється, дозволяє нам зробити висновок, що на сьогодні існує невелика кількість вдалих спроб інтеграції значної частини теоретичного та емпіричного знання про захисні механізми в єдину концепцію інтрапсихічної сфери життєдіяльності суб'єкта і застосувати її для розв'язання деяких проблем практичної психології. У сучасній психологічній науці, на жаль, не склалося єдиного погляду на явище «психологічний механізм захисту». Деякі автори розглянутих концепцій вважають психологічний захист однозначно непродуктивним, шкідливим засобом вирішення внутрішнього або зовнішнього конфлікту, інші пропонують робити відмінність між патологічним психологічним захистом і нормальним (позитивним), профілактичним, таким, який може впливати на ресурсність людини, її самоактуалізацію. Однак, очевидним залишається той факт, що якими б зрілими не були захисні механізми, зростання і розвиток особистості в напрямку самоактуалізації в цілому залежить не тільки від уміння зберегти цілісність своєї особистості в складній ситуації, що травмує, впоратися з психічним напруженням, але і від уміння вирішувати проблеми конструктивним шляхом, використовуючи гнучкі, переважно свідомі способи володіння собою (копінг-стратегії) та подолання труднощів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анциферова Л.И. Личность в трудных жизненных условиях: переосмысление, преобразование ситуаций и психологическая защита / Л.И. Анциферова // Психологический журнал. – 1994. – № 1. – С. 3-18.
2. Маслоу А. Дальние пределы человеческой психики / А. Маслоу. – СПб.: Евразия, 1999. – 432 с.
3. Моросанова В.И. Личностные аспекты саморегуляции произвольной активности человека / В. И. Моросанова // Психологический журнал. – 2002. – Т. 23. – № 6.
4. Нартова-Бочавер С.К. «Coping behavior» в системе понятий психологии личности / С.К. Нартова-Бочавер // Психологический журнал. – 1997. – № 5. – С. 20-30.
5. Романова Е.С. Механизмы психологической защиты: генезис, функционирование, диагностика / Е.С. Романова, Л.Г. Гребенников. - Мытищи: Талант, 1996. – 144 с.
6. Ротенберг В.С. Психологические проблемы психотерапии / В.С. Ротенберг // Психологический журнал. – 1986. – Т. 7. – № 3. – С. 111-118.
7. Фрейджер Р. Личность. Теории, упражнения, эксперименты / Фрейджер Р., Фэйдимен Д. - 2004. - 608 с.

Косар І.

Науковий керівник – доц. Шпак М. М.

ДОВІРА ЯК СКЛАДНЕ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЯВИЩЕ

Актуальність проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства проблема довіри є однією з найбільш актуальних. Це зумовлено необхідністю успішності спілкування, забезпечення гуманізації міжособистісних стосунків. Однак складні соціальні, політичні та культурні умови буття не завжди сприяють прояву довіри до інших людей.

Довіра належить до таких загальновідомих і поширених явищ, що дати їй наукове визначення – завдання дуже непросте. Як неодмінний атрибут людської психіки, один із найістотніших показників життя суб'єктів різного рівня – від окремої особистості до суспільства загалом, довіру можна аналізувати у кількох